

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 73 Ekim 2020 & Volume: 13 Issue: 73 October 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İNSANİ GELİŞME ENDEKSİNE GENEL BİR BAKIŐ VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ A GENERAL OVERVIEW OF HUMAN DEVELOPMENT INDEX AND THE ASSESSMENT IN TURKEY

Hüseyin DİKME*
Ebru BÜYÜKERKAN**

Öz

Ülkelerin kalkınmasının yalnızca büyüme ve ekonomik gelişmişlik düzeyiyle ölçülmesinin eksik olacağı düşüncesiyle, insanı temel alan ölçüm tekniklerine başvurulmuştur. Bu noktada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme- UNDP) için üç unsur; gelir, sağlık ve eğitim göstergeleri dikkate alınarak, ülkeler arası kalkınmışlık düzeylerini karşılaştırabilmek amacıyla İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index-HDI) oluşturulmuştur. Yaşam süresinin artması, eğitim seviyesinin yükselmesi, kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın artması bir ülkenin gelişme endeksinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada İnsani Gelişme Endeksinin ne anlama geldiği, unsurları ve Türkiye'nin gelişme raporu incelenecektir. Amaç, insani gelişme endeksinin insanlar için daha iyi bir yaşama ve gelişmişlik düzeyine ulaşmasında yol gösterici nitelikte olduğunu yansıtabilmektir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Gelişme Endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişme Raporu, İnsani Gelişme, Türkiye.

Abstract

Human-based measurement techniques have been applied, considering that it would be incomplete to measure the development of countries only at the level of growth and economic development. At this point, Human Development Index (HDI) was created in order to compare the level of development between countries, taking into account the income, health and education indicators by Pakistani economist Mahbub ul Haq for the United Nations Development Program (UNDP). The increase in lifespan, the increase in education level, the increase in gross national income per capita indicates that the development index of a country is high. In this study, what it means to work in the Human Development Index, its elements, Turkey's progress report and the differences between the countries will be examined. The aim is to reflect that the human development index is a guide for achieving a better life and development level for people.

Keywords: Human Development Index, United Nations Development Programme, Human Development Report, Human Development, Turkey.

* İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Reklam Tasarımı ve İletişimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-6195-0515, hdikme@gelisim.edu.tr

** Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-0088-2424, e.buyukerkan@gmail.com

GİRİŞ

İnsani gelişme; insan yaşamını iyileştirmek yoluyla insanlar için, kendi yaşamlarını şekillendiren süreçlere aktif biçimde katılarak insanlar tarafından, insan yeteneklerini artırmak suretiyle insanların geliştirilmesidir (UNDP, 2016, 2). İnsani gelişme kavramı, 20.yy'ın ikinci yarısında ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişki ile ilgili küresel tartışmalardan ortaya çıkmıştır. 1960'lı yılların başında gayri safi yurtiçi hasılanın "tasfiye edilmesi" durumu giderek artmış, -ekonomik büyüme birçok ülkede ulusal ilerlemenin önde gelen göstergesi olarak ortaya çıksa da- gayri safi yurtiçi hasılanın hiçbir zaman refah ölçütü olarak kullanılması amaçlanmamıştır. 1970'li ve 1980'li yıllarda gelişmişlik tartışması, istihdama daha fazla vurgu yapılarak, büyümeyi yeniden dengelemek ve insanların ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığının tespiti üzerine olmuştur. Bu tartışma ve çerçevedeki düşünceler, insanın yaşadığı ekonominin zenginliklerinden ziyade insan yaşamının zenginliğini genişletmek olan insani gelişmişlik yaklaşımının önünü açmıştır (Human Development Report Office [HDRO], 2015, 1).

İnsani kalkınma yaklaşımı, ekonomik büyümenin herkes için daha büyük fırsatlar yaratacağını düşünmek yerine, insanların hayatlarını iyileştirmeye odaklanmıştır. Bu sebeple, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kapsamında, İnsani Gelişme Endeksi insanların hayatta istedikleri şeylerden yararlanıp, istediklerini başarmaya çalışıp çalışmayacakları konusuna odaklanan insani gelişme yaklaşımına dayanmaktadır (HDRO, 2015, 1). Endeks, insan yaşamındaki iyileşmenin ülkenin kalkınma kriterlerini değerlendirmek açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulamak için oluşturulmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde insani gelişme endeksinin tanımı ve unsurları, ikinci bölümde insani gelişim endeksinin değişim süreci ile birlikte Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi trendinden bahsedilmektedir. Son bölümde gelişme endeksi raporlarının karşılaştırılarak değerlendirilmesi ile çalışma tamamlanmaktadır.

1. İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ VE UNSURLARI

1.1 İnsani Gelişme Endeksi

Ülkeler için ortalama kazanımlarını, insani gelişimin üç temel alanında ölçen karma bir endekstir; sağlık, gelir, eğitim (United Nations Development Programme Turkey [UNDP Türkiye], 2010, 1). İlk kez Pakistanlı ekonomist Mahbub Ul Haq tarafından, Nobel ödülüne sahip Amartya Sen ve 1990 yılında ilk İnsani Gelişme Raporu'nun ileri gelen düşünürleri ile birlikte oluşturulmuştur (UNDP Türkiye, 2010, 1). Raporun amacı, ulusal ve küresel kalkınma politikalarının çerçevesinde insanın odak nokta olduğunu vurgulamak ve uluslararası topluluğun dikkatini bireylerin yaşam kalitesinin üzerine çekmektir (Gürses, 2009, 341).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), bir ülkenin insani gelişmişlik seviyesinin sadece gelir unsuru olmadığını, sağlıklı ve uzun bir ömür ve eğitim faktörlerinin de büyük etkilerinin olduğunu belirtmektedir (Günsoy, 2005, 38). Uzun ve sağlıklı bir yaşam ölçümü ortalama yaşam süresi ile bilgi ölçümü okuryazar oranı, ilkökul, lise ve üniversite kayıtları yüzdesi ile yaşam düzeyi kişi başına düşen gelir ve alım gücüyle yapılır (İnsani Gelişme Vakfı [İngev, 2015, 1). İnsani gelişmişliğin bahsedilen unsurlarını açıklamak çalışmanın anlaşılması için önemlidir.

1.1.1. Sağlık: Yaşam Beklentisi

Uzun ve sağlıklı yaşam boyutu, doğuştan beklenen ortalama yaşam süresiyle ölçülmektedir (UNDP, 2016, 2). Uzun bir yaşam beklentisinin önemi, sağlığın değerli olmasına, insan yaşamının eşsiz olmasına bağlanmaktadır. Endekste hesaplanan yaşam beklentisi değişkeni, toplumdaki sınıf, cinsiyet gibi diğer alanlar için hesaplanabilmekte ve ülkenin sosyal rejimini göstermektedir (Tüylüoğlu ve Karalı, 2005, 57). Toplumun sağlığı ile ilgili iyileşme, bireyin verimini ve gelirini etkilemekte bu vesileyle gelirine bir fayda yaratmaktadır. Bu şekilde sağlık düzeyi iyileştirilerek, toplumu uzun ve sağlıklı bir şekilde yaşama amacına ulaştırırken ekonomik gelişmeyi de doğrudan etkilemektedir (Günsoy, 2005, 40).

1.1.2. Eğitim: Okuryazarlık ve Okullaşma

İnsani Gelişim Endeksindeki ikinci unsur eğitimidir. Okuryazar olmak, modern toplumlarda üretken bir hayat için ilk adımdır (Tüylüoğlu ve Karalı, 2005, 58). Eğitim sağlıklı toplumların oluşmasını, eşitlik, adalet gibi hakların elde edilmesini ve korunmasını sağlar (Aktaran: Fırat, Ürün, Aydın, 2015, 879). Eğitimde kadın erkek farklılıklarına odaklanarak değerlendirme yapar.

Öğrenme ve bilgiye erişim, okula başlama yaşındaki çocukların eğitim almayı bekleyebileceği toplam süre olarak ölçülmektedir (UNDP, 2016, 2). Okula kayıt verileri uluslararası düzeyde karşılaştırılabilir değildir (Tüylüoğlu ve Karalı, 2005, 58). Okulların eğitim seviyesi, kalitesi, eğitim süresi

birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bu nedenledir ki endekslerin yorumlanmasında zorluklara sebep olmaktadır.

1.1.3. Gelir Düzeyi: Satın Alma Gücü Durumuna Göre Kişi Başına Gelir

İnsani Gelişme Endeksinin oluşturulmasında ülkenin yaşam beklentisi gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmekte ve ideal bir yaşam için ihtiyaç duyulan kaynaklara ulaşmada gelirin gerekli bir faktör olarak önemi vurgulanmaktadır (Ünal, 2008, 91; Hicks, 1997, 1285). Endeksin ölçülmesinin en zor olan boyutunu oluşturan gelir, ülkeler arasındaki farklılıkları gidermek amacıyla satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış, kişi başına düşen gayrisafi yatırım rakamları kullanılmakta ve gelirin refah düzeyine olan katkısı dikkate alınarak hesaplamalar yapılmaktadır (Ünal, 2008, 91).

2. İNSANİ GELİŞİM ENDEKSİNİN GELİŞTİRİLMESİ

2.1. Göstergelerin Değişmesi

Endeks zaman içerisinde önemli değişikliklere uğramıştır. 1990 yılında İnsani Gelişme Endeksi ilk defa uygulandığında temel uygulanan birkaç adımdan oluşuyordu. İlk adım, ülkenin üç temel değişkeninin her birinde uğradığı yoksunluk ölçütü tanımlanmaktaydı; yaşam beklentisi, okuryazarlık ve kişi başına gerçek yurtiçi hasıla ölçütü. Verilen üç değişkenin her biri için bir maksimum ve minimum değerler belirlenmekteydi. İkinci adımda, ortalama bir yoksunluk göstergesi tanımlanmaktaydı. Yoksunluk ölçütü daha sonra bir ülkeyi maksimum ile minimum fark arasında tanımlanan sıfırdan bire kadar olan aralık içerisine yerleştirilirdi. Üçüncü adımda, bir rakamından yoksunluk ölçütü çıkarıldığında oluşan sayı endeksi göstermekteydi (UNDP, 1990,109; Tüylüoğlu ve Karalı, 2005, 60).

Çeşitli tepkilerin varlığı ile birlikte 1991 yılında İnsani Gelişme Endeksine düzenlemeler getirilmiştir. Raporda, özgün insan gelişme endeksinin temel değerlerinin sosyo-ekonomik ilerlemenin değerli bir ölçütü olduğundan dolayı korunduğu belirtilmiştir. Yalnızca üç bileşen daha iyi tanımlanmıştır; uzun ömürlülük, bilgi ve iyi yaşam standartları. İlk değişiklik hesaplama yapılırken bir rakamından yoksunluk ölçütü çıkarılarak endeks hesaplanmayacaktır. Endeksin elde edilebilmesi için daha iyi tanımlanan üç bileşen kullanılacaktır. Belirtilen bir diğer farklılık, eğitim başarısı, yetişkin okuryazarlığının ve yıl boyu öğrenme zamanının kombinasyonu ile ölçümlenmesidir. Bu farklılık özellikle endüstriyel ekonomilere yakın olan ve farklılaşan ülkelere büyük ölçüde yardımcı olur (UNDP, 1991, 15; Tüylüoğlu ve Karalı, 2005 ,61). Gelirin azalması fikrine yoksulluğu artırıcı bir durum olduğundan dolayı daha fazla ağırlık verilmiştir (UNDP, 1991, 15). 1992 ve 1993 yıllarında 1991 yılında yapılan değişikliklerle rapor yayınlanmıştır.

1994 yılında yoksulluk sınırı ile ilgili yeni bir düzenleme yapılmış, satın alma gücü paritesi ile desteklenmiş gelir sınırı değeri küresel değer olarak belirlenmiştir (Tüylüoğlu ve Karalı, 2005, 61). 1994 yılındaki değişikliklerden bir diğeri ise, minimum ve maksimum (normatif) değerlerinin sabitlenmesidir. Yaşam beklentisinin öngörülebilir gelecekteki maksimum değeri 85 yıl, minimum değer yaklaşık 25 yıl olarak sabitlenmiştir (UNDP, 1994, 92; Tüylüoğlu ve Karalı, 2005, 61). 1995 yılında yayınlanan raporda okul öncesi eğitim yılları değişimi birleştirilmiş, ilk, orta ve yükseköğretim kurumlarındaki brüt oranlarının bileşimi alınmıştır. Bu değişikliğin nedeni, okul öncesi eğitim yıllarını hesaplama formülünün karmaşık olduğunun düşünülmesidir (UNDP, 1995, 134).

Gelir ve diğer unsurların endekslerinin hesaplanma tekniği 1999 yılından itibaren kullanılmaya devam edilmektedir (UNDP, 2005,341; Tüylüoğlu ve Karalı, 2005, 62). UNDP tarafından 2010 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporunda İnsani Gelişme Endeksi yeni bir boyuta ulaşmıştır. 2010 yılında yenilenen İnsani Gelişme Endeksi'nin yaşam standardı ve eğitimi ölçmek için kullanılan verileri değiştirmiştir. Eğitimde; 25 yaş üstü yetişkinlerin ortalama eğitim yılları, okula başlama yaşındaki çocukların beklenen okullaşma yılları ile birleştirilerek ölçülmeye başlanmıştır (Doğan ve Tatlı, 2014, 103). Değişikliğin sebebi, İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında üstlerde yer alan ülkelerin ilk ölçüm kriteri olan okullaşma oranı ve okuryazar oranında oldukça yüksek seviyelere ulaşmaları ölçütler arası ayırım yapabilme konusunda zorluk yaratmıştır (Demir Şeker, 2011, 7). Yeni verilerin ise ülkeler arasındaki ayrımı çok daha net gösterdiği belirtilmiştir. Yaşam standardı (gelir), önceki yıllarda satın alma gücü paritesine göre belirlenmiş kişi başı gayri safi yurt içi hasıla olarak hesaplanırken, 2010 yılındaki değişimle birlikte satın alma gücü paritesine göre belirlenmiş gayri safi milli hasıla olarak göstergeler hesaplanmaya başlanmıştır (Doğan ve Tatlı, 2014, 103; UNDP Türkiye, 2010, 1). Kullanılan diğer farklı veri ise hesaplamalarda aritmetik ortalama yerine geometrik ortalama kullanılmasıdır. Bu yöntem basit bir ortalama almaya kıyasla boyutlar arasındaki farklılıkları daha iyi bir şekilde yansıtmaktadır (UNDP Türkiye, 2010, 1).

2.2. Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi Değerleri

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 1990 yılından günümüze her yıl yayımlanmış olduğu İnsani Gelişme Endekslerindeki göstergelerin ve hesaplamaların değiştirilmesi, yıllar bazında sıralamalarda Türkiye'nin 2004 yılındaki endeks raporunda 1990 yılındaki veriyi göstermesi, insani kalkınmışlık anlamında ülkenin istikrarlı bir çizgi izleyemediği algısını oluştursa da bu yöndeki değerlendirmenin eksik kalacağını belirtmek gerekir.

Tablo 2.1 : Türkiye'nin 1990-2009 Yılları Arasındaki Endeks Değerleri

İnsani Gelişim Raporu Yılları	İnsani Gelişmişlik Endeksi
1990	0,751
1991	0,694
1992	0,671
1993	0,717
1994	0,739
1995	0,792
1996	0,711
1997	0,772
1998	0,782
1999	0,728
2000	0,732
2001	0,735
2002	0,742
2003	0,734
2004	0,751
2005	0,750
2006	0,757
2007	0,775
2008	0,775
2009	0,806

Kaynak: UNDP Türkiye İnsani Gelişme Raporu verileri

Veriler özellikle 2010 yılı değişikliklerinden öncesi ve sonrası olarak incelenecektir. 1991 yılından itibaren 1994-1995 ve 1999 yılları arasında verilerin hesaplanmasında başlı başına değişiklikler yapılmış olması sebebiyle insani gelişme seviyesinde tutarlı analizler yapmak pek mümkün olmamaktadır. 1991-1994 yılları arası Gini kat sayısı kullanılarak hesaplama yapılmıştır. 1990 yılında gelir dağılımı ile ilişkin değer 0,671 olarak- 1991 yılında 0,629 -1992 yılında 0,608- 1993 yılında 0,650 olarak kaydedilmiştir. Tablo 2.1'e göre değerlendirme yapılacak olunursa değerlerin Gini kat sayısı kullanılmayan değerlere oranla daha düşük olduğu görülmektedir (Tüylüoğlu ve Karalı, 2005, 67). 1994 yılında minimum, maksimum değerlerinin değişmesi ile 1995 yılında eğitim endeksindeki, 1999 yılında gelir verilerindeki değişiklikler endeks değerlerini etkilemiştir (Tüylüoğlu ve Karalı, 2005, 67).

2000 yılındaki raporda değer 0,732 iken 2009 yılında 0,806 olarak hesaplanmıştır. Bu durum gerçek bir iyileşme olarak yorumlanamamaktadır. Ülke sayısının 2000 yılında 174, 2009 yılında 182 olması, aynı zamanda diğer ülkelerin performanslarının da bu duruma etken olduğunu göstermektedir (Demir Şeker, 2011, 12). 2004-2005 yılı endeks verilerinin yaklaşık aynı olduğunu görmekteyiz. 2005 yılından sonra ise endeks değerlerinde olumlu artışlar görüldüğü gözlemlenmektedir.

Endeks hesaplama verilerinde yapılan değişikliklerle birlikte geçmiş yıllara ait veriler güncellenmektedir. Bu nedenle geçmiş yıllara ait İnsani Gelişme Endeksi verileri de beşer yıllık periyodlarla hesaplanıp yayınlanmaktadır (Demir Şeker, 2011, 13). Aşağıda 2009 yılında geçmişe dönük yeniden hesaplanan endeks değerleri yer almaktadır.

Tablo 2.2. Türkiye'nin 1980-2007 Yılları İçin 2009 Yılında Hesaplanan Endeks Değerleri

Yıllar	Belirtilen Yılların Değerleri	Endeks	2009 Yılı Raporunda Güncellenen Değerleri
1980	-		0,628
1985	-		0,674
1990	0,717		0,705
1995	0,782		0,730
2000	0,742		0,758
2005	0,775		0,796
2006	-		0,802
2007	0,806		0,806

Kaynak: 1990- 2009 İnsani Gelişme Raporu verilerine göre hazırlanmıştır.

Geçmişe dönük verilerin güncellenmesi sebebiyle 2005 yılındaki gelişim endeksi 0,775 olarak gözükmekte, 2009 yılında yeniden değerlendirilmeyle 0,796 olarak hesaplanmıştır. Verilerde gerçekleştirilen güncellenmenin olumlu sonuçlarının olduğu ülkeler arası karşılaştırmalarda Türkiye'nin gelişim endeksinde ilerleme olduğu gözlemlenmiştir.

Değerlendirme ölçütlerinin değişmesiyle birlikte orta ve uzun vadeli Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksini değerlendirmek faydalı olacaktır. 2010 yılı için Türkiye'nin insani gelişim endeksi 0,679 olarak değerlendirilmiştir. Bu değerle Türkiye 169 ülke içerisinde 83. sırada yer almıştır (UNDP Türkiye Gelişim Raporu, 2010, 3). 1980-2010 yılları arasında Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi değeri 0,467'den 0,679'a çıkmıştır. Bu oran %45'lik ortalamaya denk gelmektedir. Belirtilen yıllar aralığında Türkiye'nin doğumda beklenen yaşam süresi 12 yıl, okullaşmanın ortalama yılı yaklaşık 4 yıl ve beklenen okullaşma yılı ise yaklaşık 5 yıl olarak artmıştır (UNDP Türkiye Gelişim Raporu, 2010, 4).

Tablo 2.3. Yeni Bileşen Göstergelerine Göre Türkiye'nin İnsani Gelişim Trendi

	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Okullaşma Yılı	Ortalama Okullaşma Yılı	Kişi Başına GSMG (US\$)	İnsani Gelişim Değerleri
1980	60,3	7,0	2,9	6,291	0,467
1985	62,0	7,8	3,9	7,139	0,515
1990	64,6	8,4	4,5	8,632	0,552
1995	67,6	9,2	4,8	9,243	0,583
2000	70,0	10,8	5,5	10,422	0,629
2005	71,4	11,2	6,0	12,206	0,656
2010	72,2	11,8	6,5	13,359	0,679

Kaynak: UNDP Türkiye Gelişim Raporu 2010

2010 Gelişim Raporunda Türkiye Avrupa ve Orta Asya'da Türkiye'nin en yakın insani gelişim komşularıyla, nüfusları ve gelişimleri göz önünde bulundurularak karşılaştırılma yapılmıştır. Türkiye 0,679 endeks değeriyle, Avrupa ve Orta Asya ülkeleri endeks ortalamalarının altında yer almıştır. Tablo 2.4'te detaylı bir şekilde karşılaştırma görülmektedir.

Tablo 2.4. Seçilen Ülkelere Göre İnsani Gelişim Göstergeleri

	İGE Değeri	İGE Sıralaması	Doğumdaki Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Okullaşma Yılı	Okullaşmanın Ortalama Yılı	Kişi Başına GSMG (ABD\$)
Türkiye	0,679	83	72,2	11,8	6,5	13,359
Sırbistan	0,735	60	74,4	13,5	9,5	10,449
Azerbaycan	0,713	67	70,8	13,0	10,2	8,747
Almanya	0,885	10	80,2	15,6	12,2	35,308
Avrupa ve Orta Asya	0,717	-	70,4	13,9	9,4	12,555
Yüksek İGE	0,717	-	72,6	13,8	8,3	12,286

Kaynak: UNDP Türkiye Gelişim Raporu 2010

2010 yılı endeks verilerini gösteren raporların ardından daha doğru sonuçlar elde edebilmek adına 2011-2016 yılları arası Türkiye’de İnsani Gelişim göstergeleri 2016 Türkiye İnsani Gelişim Raporu’nda yer alan gösterge ve kriterler çerçevesinde ele alınacaktır. Raporda, 1990-2015 yılları arasında İGE değerinin 0,576’den 0,767’ye yükseldiği, toplamda %33,2’lik bir artış olduğu görülmektedir. Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresi 11,2 yıl; ortalama öğrenim süresi 3,7 yıl ve beklenen öğrenim süresinin 5,7 yıl artmaktadır. Kişi başına düşen gayri safi milli hasıla 1990-2015 yılları arasında yaklaşık 78,2 oranında artış göstermektedir. Tablo 2.5’te 1990-2015 yılı arasında Türkiye’nin İnsani Gelişim Eğilimleri gösterilmektedir.

Tablo 2.5. 1990-2015 Yılları Arası Türkiye’nin İnsani Gelişim Eğilimleri

	Doğuştan Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Öğrenim Süresi	Ortalama Öğrenim Süresi	Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla(2011 SGP Dolar)	İnsani Gelişim Değerleri
1990	64,3	8,9	4,5	10,494	0,576
1995	67,0	9,6	4,8	11,317	0,604
2000	70,0	11,1	5,5	12,815	0,653
2005	72,5	11,9	6,0	14,976	0,687
2010	74,2	13,8	7,2	16,482	0,737
2011	74,4	14,3	7,4	17,630	0,750
2012	74,7	14,4	7,6	17,703	0,754
2013	75,0	14,5	7,7	18,074	0,759
2014	75,3	14,5	7,9	18,312	0,764

2015	75,5	14,6	7,9	18,705	0,767
------	------	------	-----	--------	-------

Kaynak: UNDP 2016 Türkiye İnsani Gelişim Endeksi Açıklama Notu verileri tarafından hazırlanmıştır.

2010 yılı raporunda ülkeler arası karşılaştırma verileri 2016 Türkiye İnsani Gelişim Endeksi raporunda da yer almaktadır. 2015 verileri kullanılarak yayımlanan raporda, hesaplamalara göre, 2015 yılında 0,767 düzeyinde olan gelişim değeri, Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde 0,756, gelişim kategorisindeki ülkeler açısından 0,746 olarak ölçülmüş ve Türkiye İnsani Gelişim değeri olarak belirtilen ortalamaların üzerinde yer almıştır. Tablo 2.6'da Türkiye'nin karşılaştırmalı bileşen göstergeleri yer almaktadır.

Tablo 2.6. Türkiye'nin 2015 Yılı İGE Göstergeleri ve Ülke Gruplarıyla Karşılaştırılması

	İGE Değeri	İGE Sıralaması	Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Öğrenim Süresi	Ortalama Öğrenim Süresi	Kişi Başına GSMH (SGP ABD Doları)
Türkiye	0,767	71	75,5	14,6	7,9	18,705
Azerbaycan	0,759	78	70,9	12,7	11,2	16,413
Sırbistan	0,776	66	75,0	14,4	10,8	12,202
Avrupa ve Orta Asya	0,756	-	72,6	13,9	10,3	12,862
Yüksek İGE	0,746	-	75,5	13,8	8,1	13,844

Kaynak: UNDP 2016 Türkiye İnsani Gelişim Endeksi Açıklama Notu verileri tarafından hazırlanmıştır.

Nüfus büyüklüğü anlamında Türkiye'ye yakın ülkeler arasında, Azerbaycan 78. sırada, Sırbistan 66. sırada yer almaktadır. 2015 raporunda Türkiye 72. sırada iken 2016 raporunda 71. sırada yer almıştır (UNDP Türkiye İnsani Gelişim Raporu Herkes İçin İnsani Gelişim, 2016, 3). Ülkelerin birbirleriyle mümkün olduğunca iyi bir şekilde kıyaslanabilmesi için İnsani Gelişim Endeksi, Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü'nden (UNDP), Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Teşkilatı'ndan (UNESCO), İstatistik Enstitüsü'nden (ISU) ve Dünya Bankası'ndan sağlanan verilerle hazırlanmaktadır. Ülkeler kendi verilerini, ulusal verilerle karşılaştırma aşamasında çeşitli revizyonlardan geçirdikleri için sayısal değerlerin bir önceki yıl raporlarıyla birebir aynı rakamları vermediğini belirtmek gerekmektedir.

Değerlendirme Sonuç

Gelişmişlik anlayışının temelini insan kaynaklı olduğu düşünülürse, insanların yaşam standartlarının artırılmasının bir zorunluluk olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Gerek sağlık ve eğitim gerekse bireylerin gelir düzeyleri ülkelerin kalkınmışlık anlayışını tek başına sağlayamamaktadır. Bu bileşenlerin tamamı, insani gelişim çerçevesinde ülkelerin gelişmişlik düzeylerine etki etmektedir. 1970 ve sonrası dönemde gelişmişlik anlayışında insan odaklı yaklaşımın ön plana çıkmasıyla, küresel dünyada dengelerin adil bir şekilde sağlanabilmesi açısından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından İnsani Gelişim Endeksi oluşturulmuştur. Bu doğrultuda, insani gelişim anlamında ülkelere kendi içlerinde ve birbirleri aralarında karşılaştırma olanağı sunulmuştur.

Gelişim endeksi, üç temel unsura dayanılarak hesaplanmaktadır. İyi bir hayat ve ekonomik kaynakların zenginliğinin artırılması, sosyal ve siyasal yapının ileriye götürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim, sağlık ve kişilerin gelirlerindeki iyileşme, kalkınmanın temelindeki insan faktörüne bugün ve gelecekte eşit şartlarda yaşayabilme imkânı sunabilmek adına üzerinde özenle durulması gereken bileşenlerdir. Bu nedenle, 1990'lardan bugüne insanlığın vardığı noktayı görebilmek, herkes için gelişimin nasıl sağlanabileceğini göstermek adına gelişim raporları sunularak, ülkelerin insan odaklı işleyişlerini

göstermek adına büyük bir adım atılmıştır. Hesaplamaların gösterildiği raporlar, ülkeler arasındaki farklılıkların giderilmesi yönünde yapılacak faaliyetlerin yönlendirilmesinde belirleyici rol oynamaktadırlar. Her yıl formüllerin değiştirilmesi ve bir önceki yılların verileriyle kıyaslama yapılamaması, ülkeler arası daha sağlıklı karşılaştırma yapabilme adına bu konuya fazlasıyla önem verildiğini göstermektedir.

Türkiye 1990'lardan 2005 yılına kadar kendi içerisinde verilerin karşılaştırılabilmesini imkânsız kılmıştır. Hesaplama formülünde yapılan değişmelerle birlikte, Türkiye insani gelişme düzeyi trendini yukarıya çıkarmayı başarmıştır. 2010'da yapılan değişikliklerle birlikte, Orta Asya ve Avrupa'daki birçok ülkenin önlerinde yer almaya başlamıştır. 2015 yılında açıklanan raporda Türkiye, 0,767 insani gelişme değeri göstererek yüksek insani gelişme kategorisinde yer almış ve bölge sıralamasında 71. sırada görülmüştür. İlerleme kaydetmesine rağmen sırasında fazla değişim olmamasının bazı nedenleri vardır. Ülkelerin performansları bu duruma etken olan bir nedendir. Endeks hesaplamasına söz konusu değerler açısından daha iyi durumda olan başka ülkelerin katılımı, gelişme seviyelerinin daha yüksek olması Türkiye'nin sıralamasını etkilemektedir. Bir başka husus hesaplamada kullanılan verilerdir. Hesaplama, Birleşmiş Milletler, bağlı kuruluşlarının verilerini kullanmışlar lakin veriler güncel olmaktan uzak kalmıştır. Endeks sıralamasındaki değişimin pek de hızlı olmaması bunun gibi nedenlere dayandırılmaktadır. Burada üzerinde özenle durulması gereken nokta, Türkiye'nin ekonomi alanında sağladığı başarısını bireylerin yaşam kalitesine yansıtıp, yansıtamadığıdır. Bu noktada, Türkiye ekonomik gelişmişlik düzeyi ile eş doğrultuda giden bir insani gelişmişlik göstergesi sergilemek zorundadır. Gelir yaklaşımından biraz uzaklaşıp, insani gelişmişliğe, eğitim alanında yeniliklere gerekli adımlar atmalıdır. Kalkınma ve toplumsal refahın sağlanması adına, eğitim alanında uygulanacak faaliyetlere önem verilmesi gerekmektedir. Tek bir alana yoğunlaşmak yerine her üç kategori için çalışmalara yoğunlaşmak Türkiye'nin dengeli ve istikrarlı bir gelişme eğilimi göstermesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Demir Şeker, Sırma (2011). Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi. *Kalkınma Bakanlığı*, (2828),1-39.
- Doğan, E. Muhsin, Halim Tatlı (2014). İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1): 99-124.
- Fırat, Emine, Emre Ürün, Aytaç Aydın (2015). Kalkınma ve Eğitim İlişkisi: İnsani Gelişme Endeksine Göre Türkiye'nin Eğitim Düzeyinin Değerlendirilmesi. *International Conference On Eurasian Economies*, s.876-883.
- Günsöy, Güler (2005). İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 35-52.
- Gürses, Didem (2009). İnsani Gelişme ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 339-350.
- İnsani Gelişme Vakfı. (2015). <http://ingev.org/hakkimizda/insani-gelisme-nedir/> erişim tarihi:16/12/2017
- Tüylüoğlu, Şevket, Burak Karalı (2005). İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (12): 53- 88.
- UNDP (1990). Human Development Report. New York: Oxford University Press.
- UNDP (1991). Human Development Report. New York: Oxford University Press.
- UNDP (1994). Human Development Report. New York: Oxford University Press.
- UNDP (1995). Human Development Report. New York: Oxford University Press.
- UNDP (2005). Human Development Report. New York: Oxford University Press.
- UNDP Türkiye (2010). <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/search.html?q=s%C4%B1k%C3%A7a+sorulan+sorular/16.12.2017>
- UNDP Türkiye (2010). 2010 İnsani Gelişim Raporu'nda İnsani Gelişme Endeksi Değerinin ve Sıralama Değişikliklerinin Açıklanması. http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human_development_report_2010.html / erişim tarihi: 20.12.2017
- UNDP (2015). <http://hdr.undp.org/en/content/what-human-development/> erişim tarihi:16.12.2017
- UNDP (2016). Human Development Report, Oxford University Press, NY. <http://report.hdr.undp.org/> erişim tarihi: 16.12.2017
- UNDP (2016). İnsani Gelişme Raporu Herkes İçin İnsani Gelişme. <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/search.html?q=hdr+2016+t%C3%BCrkiye+a%C3%A7%C4%B1klama+raporu/> erişim tarihi:16.12.2017
- Ünal, Çiğdem (2008). İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye'nin Bölgesel Farklılıkları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 6(2), 89-113